

O niektorých menej známych povstaleckých dokumentoch

MARTIN LACKO

ON SOME LESS KNOWN DOCUMENTS FROM THE PERIOD OF THE SLOVAK NATIONAL UPRISING by Martin Lacko

*

EINIGE WENIG BEKANNTE DOKUMENTE ÜBER DEN SLOWAKISCHEN NATIONALAUFGSTAND von Martin Lacko

---

Udalosť, ktorá vošla do povedomia národa pod názvom „Slovenské národné povstanie“, patrí bezpochyby medzi kľúčové míľniky našich novodobých dejín. Boli o nej popísané už stovky kníh a tisíce článkov. Máme k dispozícii rozsiahle pramenné edície dokumentov nemeckej proveniencie a výsledky dlhoročného bádania mnohých odborníkov na túto problematiku. Napriek tomu stále nemožno tvrdiť, že by sme mali všetky aspekty tejto udalosti preskúmané. Nevieme napr. mnoho vecí o sovietskom postoji k tejto udalosti, len málo vieme o vzťahu príslušníkov povstaleckej armády k povstaleckému vedeniu a jeho politických cieľom, ba nepoznáme ani odpoveď na tak triviálnu otázku: „Aká bola výška ľudských strát počas dvojmesačných bojov?“

Jeden z problematických okruhov sa týka napr. aj bojovej morálky zmobilizovaných povstaleckých príslušníkov. Bolo bojové nadšenie povstalcov skutočne také spontánne, ako ho máme zafixované najmä v starších dielach či memoároch niektorých jeho účastníkov? Ako to bolo s rezíduami ľudáckeho režimu v povstaleckej armáde? Nachádzame tu výraznejšie vplyvy napr. antižidovskej propagandy, tak výraznej črty vojnového režimu? Alebo sa nebudaj židia naozaj úmyselne vyhýbali bojom, ako ich za to kritizoval náčelník armádneho štábu?

Bojová morálka príslušníkov povstaleckej armády a vôbec úspešnosť bojov sa nám objektívnejšie vyjaví, ak ich porovnáme s predchádzajúcimi bojmi slovenskej armády vo vojne proti ZSSR. Aj napriek tomu, že slovenská armáda a povstalecká armáda bojovali v odlišnom čase a v odlišných podmienkach, komparáciu nepochybne možno urobiť. Môžeme porovnávať bojovú morálku jej príslušníkov,

odhodlanie nasadzovať do bojov svoje zdravie a životy, množstvo úspešných a neúspešných bojových akcií, výšku strát a pod.

Jednou z nesporných skutočností je o. i. aj to, že až na nepatrné výnimky všetci povstaleckí dôstojníci boli práve do protisovietskej vojny dlhší či kratší čas zapojení. Možno sa preto napr. pýtať, do akej miery táto skutočnosť ovplyvňovala ich postoje v povstaní. Pokiaľ ide o radových vojakov povstaleckej armády, tí boli v drvivej väčšine mobilizovaní rovnakým spôsobom, ako branci slovenského štátu do Tisovej armády.

Práve na tomto základe možno porovnávať aj bojové výkony a vôbec bojovú morálku oboch armád – tej Tisovej v rokoch 1941 – 1943 a tej Golianovej v roku 1944. Prečo sa vlastne muselo povstalecké armádne vedenie neustále vyhrážať svojim vojakom trestom smrti? V dvojročnom období pôsobenia slovenskej armády proti ZSSR v rokoch 1941 – 1943 nenachádzame ani jednu podobnú vyhrážku smrťou, až do leta 1943, kedy bolo vyhlásené stanné právo na niektoré vojenské zločiny, predovšetkým zbehnutie a defraudácie. Ani po tomto dátume však nebol vo „fašistickej“ armáde realizovaný jediný rozsudok smrti, hoc niekoľko ich vynesených bolo. Ako je možné, že v povstaleckej armáde, ktorá navyše reprezentovala nový, demokratický režim, nachádzame hrozby popravami, ba aj popravy samotné, už v prvých dňoch resp. týždňoch po vypuknutí akcie?

Bývalí povstaleckí velitelia, na konci života už zvyčajne plukovníci a generáli vo výslužbe, ako ani samotní historici odboja nám nevysvetlili, ako je možné, že v národnom povstaní, vo vlastnej krajine, proti cudzej okupačnej moci podávali povstalci oveľa slabšie výkony, než napr. v prvých rokoch vojny proti ZSSR, vojny, o ktorej sa písalo, že sa v slovenskej spoločnosti stretala s veľkým odporom a nechutou. Ako je možné, že v prvom roku vojny by sa dezercie slovenských vojakov dali spočítať na prstoch dvoch rúk, no v roku 1944, v rámci národno-oslobodzovacej vojny bolo dezercíí len za prvé dva týždne toľko, že povstalecké velenie za ne muselo hroziť popravami? Prečo utekali vojaci z armády v čase, keď sa všeobecne vedelo, že Nemecko už vojnu prehralo a keď Červená armáda stála temer na slovenských hraniciach? Prečo sa v tomto čase muselo hroziť vojakom tými najkrutejšími trestami?

I.

Číslo 23.080 Taj./3.oddel.1944

Dňa 13. septembra 1944

Vec: Zamedzenie zbabelosti – nariadenie

Po doterajších skúsenostiach z prvých bojov je treba, aby velitelia skupín si pripravili a mali pohotove za každou podskupinou vojenskú políciu /:niekoľko odvážnych a odhodlaných strelcov z automatov:/, ktorá pri úteku jednotlivcov z bojov a od frontu i h n e ď bez milosti každého potrestá trestom smrti.

Len takto možno zabrániť tomu, aby vojaci neutekali bezdôvodne z boja a nevňášali paniku do bojujúcich jednotiek.

Vojak musí byť presvedčený o tom, že akonáhle sa svojvoľne vzdiali z frontu, bude bez milosti zastrelený. /: vid' A-I-1, čl. 52:/

Dostane: skup. 1 – 6, let. skup.

Z rozkazu:
náčelník štábu VČSA
mjr. gšt. Július Nosko

(Vojenský historický archív /VHA/ Trnava, zbierka Oddelenia vojenských dejín Slovenska /OVDS/, kartón /k./ 22¹)

---

1 Dokumenty sú publikované v originálnom znení. Uložené sú taktiež vo fondoch 1. čs. armády na Slovensku (VHA Trnava, Archív Múzea SNP Banská Bystrica).

II.

VELITEĽSTVO ČS ARMÁDY NA SLOVENSKU

Banská Bystrica, 20. sept. 1944

Podľa rozdeľovníka

Tajné

číslo: 25.193/Taj.just.1944

Vec: Zbabelosť – spôsob trestania

Príčina toho, že morálka vojska nie je na žiadúcej výške, vidím predovšetkým v tom, že velitelia jednotiek, menovite v boji, nevykonávajú svoje povinnosti svedomite a tak, ako im predpis a vedomie zodpovednosti káže.

Okrem poučovania a výchovy je tu treba predchádzať príkladom a vzorom a trvať na svedomitom a presnom plnení povinností podriadenými. Medzi najúčinnšie prostriedky na udržanie disciplíny v boji je právo predstaveného, dané mu čl. 53 služ. pred. A-I-1 odstrelit' podriadeného. Poznamenať treba, že toto právo je súčasne aj povinnosťou.

Predstavený je povinný odstrelit' podriadeného, keď tento sa zdráha bojovať s nepriateľom alebo uteká z poľa, za predpokladu, že tieto činy podriadeného môžu spôsobiť okamžité nebezpečenstvo pre službu alebo pre ducha vojska. Keď predstavený nevykoná túto svoju povinnosť, dopustí sa tým zločinu a bude proti nemu zavedené trestné pokračovanie.

Nakoľko odstrelenie zbabelca po prevedenom súdnom pokračovaní, vzhľadom na časový odstup, ktorý si vyžiada prevedenie trestného súdneho pokračovania, a vzhľadom na neprítomnosť zbabelca u jednotky, nemá toho výchovného a odstrašujúceho významu ako výkon trestu smrti na základe výš citovaného zmocnenia, nariadujem veliteľom všetkých stupňov, aby prípady zbabelosti trestali ihneď na mieste samom zastrelením.

Dostanú: Všetky veliteľstvá, úrady, ústavy, skupina I – VI, letecká skupina a HVŽ.

Veliteľ

ČS armády na Slovensku

brig. gen. Ján Golian, v. r.

Za správnosť:

Náčelník štábu VČS armády na Slovensku

mjr. gšt. Július Nosko

III.

Veliteľstvo ČSA na Slovensku
Čís.: 12. 417/dôv. just. 1944

Banská Bystrica, 13. októbra

Podľa rozdeľovníka

Vec: Chovanie sa vojska v boji a trestné následky

Aby naša armáda dobre plnila svoj dejinný úkol, je potrebné, každý jej príslušník si uvedomiť dôležitosť a význam dnešnej dejinnej chvíle. V presvedčení, že bojujeme spravodlivý a svätý boj, z lásky k národu a vlasti, potrebné je, práve v dnešných ťažkých chvíľach, všetkým príslušníkom čs. armády vypäť všetky svoje sily a vyvinúť svoje najlepšie vedomosti, schopnosti a vojenské cnosti. Platí to rovnakou mierou na predstavených ako podriadených, aparát veliaci i poslúchajúci /výkonný/.

Keď na jednej strane veliteľ vedie boj podľa premysleného a predom dobre rozváženého plánu so snahou neobetovať nezodpovedne ani jeden ľudský život, na druhej strane musí vojak nastupovať do boja s plnou dôverou vo svojho veliteľa a s vedomím súdržnosti, že len súčinnosťou každého vojaka bez rozdielov je bojovať s húževnatou vytrvalosťou cez všetky aj tie najťažšie prekážky, vzájomne, menovite v boji, druh druhu podporovať a sa neopúšťať, bezvýhradne a ochotne poslúchať a vykonávať rozkazy veliteľov. Pri odrazení alebo rozprášení útvaru, každý jeho príslušník je povinný v smysle čl. 51 sl. predp.A-I-1 ihneď sa shromaždiť na miesto predom označenom alebo na znamenie k tomu danom tak, aby bol schopný znovu boja. Odpovednosť za shromaždenie a za ďalšie použitie útvaru preberá tu, ak nieto vlastného veliteľa, hodnosťou najvyšší alebo služobne najstarší, alebo aj najodhodlanejší vojak. Ak takéto nové soscúpenie nie je možné, pripoja sa rozprášení vojaci k najbližšiemu vojenskému útvaru, s ktorým sa stretnú a prihlásia sa u jeho veliteľa.

Každý príslušník vojska, neuvedomiac si dejinný význam svojho poslania, spreneverí sa týmto zásobám, sám sa vyraduje zo spoločnosti statočných ľudí a sám si pletie na seba bič, ktorý vo forme kýženého a spravodlivého trestu na neho nemilosrdne dopadne.

Vedomie veľkej dejinnej zodpovednosti a vedomie dôležitosti svedomitého a presného plnenia vojenských povinností každého jednotlivca viedlo veliteľa ČSA k tomu, že vyhlásil na niektoré najťažšie porušenia vojenských povinností a prestúpenia trestného zákona stanné právo, t.j. trest smrti zastrelením, ktorý v prípade zbabelosti, prejavenej v rozhodnom okamžiku boja, má byť ako podľa voj. trestného zákona, tak aj v smysle čl.

52 služ. predp. A-I-1 vykonaný ihneď na mieste činu a pred tvárou vojska bez súdneho prejednávania.

Podľa vojenského trestného zákona každý predstavený je povinný v prípadoch, kde by sa zdráhanie podriadeného bojovať s nepriateľom alebo jeho utekanie z poľa mohlo byť spojené s okamžitým nebezpečenstvom pre službu alebo pre ducha vojska, sám na mieste skoliť toho, kto sa takto previnil, alebo nariadiť to okamžite vykonať. Ak to predstavený opominie, bude sám postavený pred poľný súd pre ťažký zločin zbabelosti.

Keďže ako sa zistilo, príčinou zbabelého chovania nebýva vždy nedostatok vojenských cností a bojovej morálky, ale toto často je vyvolané najrôznejšími okolnosťami, rozhodol som sa k opatreniu, ktorým umocňujem veliteľov, počínajúc veliteľom roty, aby – ak len vojenská situácia a morálka vojenskej jednotky nevyžaduje okamžitého odstrašujúceho zákroku zastrelením a zbabelí jednotlivci skýtajú dostatočnej záruky, že v budúcnosti zbabelosti sa už nedopustia – vinníkom celkom náhodile a ojedinele sa dopustivším zbabelého činu, podľa svojho najlepšieho uváženia namiesto zastrelenia na miesto činu vhodným bojovým zaradením do najnebezpečnejších formácií, ktoré prevedie príslušný veliteľ skupiny, dali možnosť udatným alebo hrdinským činom odčiniť svoje previnenie a zmazať tak večnú hanbu. – V takýchto prípadoch velitelia dajú ihneď eskortovať zbabelcov na veliteľstvo skupiny do nového zaradenia a podajú ihneď na zbabelcov trestné oznámenie včas s ním oznámia poľnému prokurátorovi svoje rozhodnutie o bojovom zaradení zbabelca. Poľní prokurátori povedú v takýchto bodoch pokračovanie na slobode. Ak takýto previnilci údatnosťou a statočnosťou v boji odčinia si svoje previnenie, zaručujem im beztrestnosť a úplnú rehabilitáciu. – Zdôrazňujem, že na zbabelosť v stannom pokračovaní jediným v normálnom trestnom pokračovaní obvyklým trestom je trest smrti, ktorému trestu previnilec i tak skôr alebo neskôr neujde. – Ak zbabelec nebude v smysle čl. 52 A-I-1 skolený ihneď na mieste a velitelia nepoužijú zbabelca k novému bojovému úkolu /buď preto, že je nebezpečie opakovania alebo pre iné príčiny/, treba zbabelca s najpotrebnejšími dátami a údajmi o previnení ihneď eskortovať k poľnému prokurátorovi, ktorý bezodkladne prevedie potrebné vyšetrovanie a postaví zbabelca pred stanný súd. – Velitelia všetkých stupňov poľného prokurátora a stanný súd pri vyšetrovaní musia všemožne podporovať.

Uvedeným opatrením o novom zaradení zbabelca do boja, ktoré sa nesmie zmeniť v slabosť u žiadneho veliteľa – ktorý musí stále mať na zreteli povinnosť, uloženie mu trestným zákonom –, sledujem jediný cieľ, aby morálka nášho vojska bola zodpovedná a primeraná veľkosti významu cieľa, ktorý svojim bojom chceme dosiahnuť, a preto očakávam od všetkých príslušníkov armády, že to takto aj správne pochopia a vynaložia všetky svoje sily a schopnosti čo najskoršiemu dosiahnutiu spoločného nášho cieľa.

Dostanú: Všetky veliteľstvá, úrady, ústavy, veliteľstvá skupín I.-VI., let. skupina, HVŽ.

Za správnosť: Náčelník štábu
V. 1. ČS armády na Slovensku
mjr. gšt. Július Nosko

Veliteľ I.ČSA:
div.gen. Rudolf Viest v.r.

(VHA Trnava, zbierka OVDS, k. 25)

IV.

VELITEĽSTVO I. ČS. ARMÁDY NA SLOVENSKU

SV, dňa

18.

októbra

Tajné

Otvorí veliteľ

Čís. 25.745 Taj./3. oddel. 1944

Vec: Židia – účasť na oslobodzovacom boji

Podľa zistenia zprav.[odajských] orgánov VČSA:

Aktívna účasť Židov v prvých líniiach je mizivá a nezodpovedá vôbec ich počtu v armáde. Zato sú v hojnom počte zastúpení v miestach pohodlnejších a bezpečnejších.

Tento zjav vyvoláva zlú krv jak medzi bojujúcimi vojakmi tak aj medzi partizánmi, ba dokonca možno povedať, že pôsobí do určitej miery zlým dojmom aj na bojovú morálku mužstva.

Nariaďujem preto, aby velitelia skupín venovali zvýšenú pozornosť otázke účasti Židov v priamych bojoch a aby urobili ihneď potrebné opatrenia v tom smysle, aby Židia bez ohľadu na hodnotu a funkciu boli zasadzovaní do prvej línie aspoň v tom počte, ktorý zodpovedá ich pomernému zastúpeniu v armáde.

Výsledok hláste do 30. t. m.

Dostane: I., II., III., IV., V., VI. a let. skupina.

(VHA Trnava, zbierka OVDS, k. 25)